

vodo denite seme ter ga pustite v njej 12 do 16 ur; nekolikrat pomešati je dobro in, kar na vodi plava, posneti in proč zagnati. Tako namočeno seme je potem toliko posušiti, da ga je moči sejati.

*Vprašanje 149.* Pri nas je mnenje glede časa, kedaj je najboljšje sekati stavbinski les, zelo različno, zato prosim v imenu mnogih, da nas o tem poučite? (Fr. S. v L. na Štajarskem.)

*Odgovor:* Najboljši čas sekati les je takrat, kadar drevo nič soka nima v sebi, kadar tako rekoč spi; to je od meseca novembra do marcija, ali od vseh svetnikov do blizu sv. Jožefa. Les, posekan spomladi ali po leti, ima veliko soka v sebi in je bolj mehak; ker se sok ne posuši tako hitro, začne les kmalu gniti, in loti se ga rad črv.

*Vprašanje 150.* Letos sem vdrugič cepil ameriške trte. Lansko leto se mi ni niti ena prijela, letos pa skoraj vse. Ker bodem drugo leto pričel požlahtnjevati trte za svoje vinograde bolj obilo, prosim Vas, sporočiti mi, katere naj cepim za bela in katere za črna vina? (L. F. v Dr.)

*Odgovor:* Vodja R. Dolenc priporoča Dolenjcem naslednje vrste: a) Za bela vina: Kraljevino, belino, beli javor, muškat, italijanski rizling, sipo, beli in rdeči španjol, rulandec, zgodnji rdeči veltninar, beli burgundec, ribolo in grganjo. Poslednjo — vipavsko — vrsto priporočati je Dolenjcem posebno zato, ker zelo pozno ozeleni, grozdje pa vendar zgodaj dozori. Zaradi tega, ker pozno ozeleni, ušla bi marsikatero pomlad slani. b) Za črna vina: Črno portugalko, črno frankinjo, črni burgundec, vrhpoljec (ali po dolenjski tičinska črnina), blinsko črnino, črno ribolo ali pinolček, črno kalščino (ali po dolenjski žametasta črnina.)

*Vprašanje 151.* Zakaj mora biti žganjarski kotel za slivovko ali brinovec bakren? Ne bi zadostoval drugačen, na pr. železen ali iz pocinkane ploščevine. (H. B. v P.)

*Odgovor:* Ni, da bi moral biti kotel za žganje iz bakra, a dobro je iz mnogih vzrokov, če je bakren, in sicer toliko glede snage, kolikor glede kakovosti izdelka. Kotel je lahko železen; cinkova ploščevina pa zaradi velike toplote ne bode ugajala.

## Podučne stvari.

### Zemljepisni in narodopisni obrazi.

Nabral Fr. Jaroslav.

(Dalje.)

178.

### Razvitek gospodarstva.

Višji od pastirskega gospodarstva je ona stopnja gospodarska, ko začne narod obdelavati zemljo. Na to ga prisili potreba. Pastir živi prijetnejše, manje se muči,

poljделец pa v potu svojega obraza je kruh svoj. Kdor obdelava zemljo, mora se stalno naseliti, ker semenu treba časa, preden dozori. Kdor seje, hoče tudi žeti, toraj ne pusti drugemu kosa, ki ga je začel obdelavati. V gospodarstvu poljskem se menja odnošaj človeka proti prirodi. Gospodar odločuje, kaj bode sejati, s svojim delom in trdom pomnožava pridelke. Človeška volja predpisava proizvodnim silam prirode pravec, a človek umeje tudi nadomeščati zemlji, kar jej z obdelovanjem jemlje. Ratarju je treba domače živali, ker brez nje ni ratarstva.

Poljделец se bavi po nekoliko tudi z obrtom, ali le za domače potrebe. Ratar predelava surovine; hišna obrt je veleznamenita in dolgo se drži. Toda preje ali sleje, kedar je ratarstvo se že visoko popelo, nastanejo samostalna obrtna podjetja in samostalni obrtniki, kateri žive zgolj ob svojem poslu. Trgovina v početku takega gospodarskega življenja in drugo kakor zamenjavanje poljskih pridelkov; kovani novci je redek, poljделец navadno sam prodaja svoje pridelke.

Ratar ljubi svojo zemljo, nerad jo zapusti, ali zemlja vendar ni koj postala izključiva svojina pojedincev. Z obdelavanjem zemlje so nastali novi pravni odnošaji; pravo posesti, lasti, porabe in nasledstva zemljišča. Pri raznih narodih se je to pravo razvijalo različno, vsak narod ima o tem svojo posebno pravno povest. Ne dade se dognati, kedaj je v katerem kraju svet postal svojina pojedinca. Menijo, da skozi stoletja je občina bila pravi lastnik sveta, ona da je svet delila pojedinim obiteljim, da ga obdelavajo in uživajo. Ratarju je treba reda, prava in sodišča, kedar se žali pravo; potrebna so mu občila in raznovrstni drugi zavodi. Vse to nahaja v državi, ki je poljedelcu vrlo potrebna; ali tudi država prava ne dade se osnovati, dokler niso stanovniki stalno naseljeni.

Kedar se narod stalno naseli in začne zemljo obdelavati, to napravi v njegovem kulturnem življenju prevažen obrat. Človek vidi, da brez truda in dela ni življenja. Iz zemlje se ne dade nič izvabiti niti izprositi, tu je treba stanovite posle lepo po vrsti objavljati, ako hočeš priti do uspeha; treba, da si potrpežljiv ne samo v borbi proti nezgodam vremena, temveč ves čas, da plodovi dozore. Ali oni zore počasi, ne moreš jih prisiliti, vse to pa opominja človeka, da samo s stanovitim delom in odločno voljo more dospeti do cilja. Zato naj se tudi duševna svojstva človekova pripravljajo in razvijajo, in to je vzgoj, ki se prične v hiši. Hišo poljделец na vso moč ceni, v hišo se zateka po trudnem delu, „v svojej hiši je kralj in gospodar“, veli anglešk pregovor. Naša hiša in naša zemlja rode ljubezen do domovine. Človeku postaja draga in mila tista rušinja, katero so njegovi predniki s svojim znojem zalivali, katero tudi on obdelava, in katero hoče zapustiti svojej deci. Pa tudi celi kraj mu je drag in vsi ljudje, s katerimi živi, kateri govore v njegovem jeziku, pri katerih so isti oblčaji.



Obrt in trgovina sta še višji stopnji v razvitku gospodarstva. Obrti so se po malem razvile kot samostalna podjetja. S početka so bile s poljstvom spojene, in so delale zlasti za domače potrebe. Obrti mnogo bolje izkoriščajo sile prirodne v raznej obliki, kakor ratarstvo. Obrtnik s svojim delom daje surovinam dovršenejšo in spretnejšo obleko. Obrti množe zaloge premoženja, preživljajo množino ljudi, katerih ne bi moglo ratarstvo, zato so kraji obrtni gostejše naseljeni, ker morejo vzdržavati večje stanovništvo. Obrtnikovega dela ne moti niti toča niti sneg, niti vročina, niti mraz; manje je zavisen od prirode kakor poljedelec. Pa tudi poljstvu vrlo koristijo obrti, ker se proizvodi njegovi laglje in bolje v denar spravljajo, a nasproti poljedelca oskrbuje obrt z raznim potrebnim in dobrim orodjem.

Kjer je obrtnost ondi se razvija tudi trgovina, ker brez nje obrti ne morejo nikamor naprej. Rokodelec in obrtnik delata poglavito za promet, kar skupita, tisto obračata za vsakdanje potrebe in za nadaljno obrtno delo. Tako postaja gospodarstvo pravi organizem. Seljak živi bolj sam zase, obdelava zemljo, redi živino; obrtniki in trgovci se naselijo vkup, naselišče jim zraste v mesto, ki postane središče obrta in trgovine. V mestih se vzdigajo velika podjetja obrtna in novčna, stanovništvo mestno nadkriljuje z znanjem in obrtnostjo selsko stanovništvo, pa tudi s svojimi napakami. V poljskem gospodarstvu je odvisen človek ob prirodi, v obrtnosti je zavisen drug ob drugem (gospodar in delavec).

Tako je gospodarstvo po stopnjah napredovalo. Ali ni treba misliti, da je vsak narod moral stopati po vseh teh stopnjah, to bi se protivilo izkustvu. Kjer ni rib v vodi in divjačine v gojzdu, ondi človek ne živi od lova in ribolova. Brez velikih in dobrih pašnikov pastirji ne morejo obstati, in žito se ne seje po pustem kamenitem svetu. Dobro veli Knies: „Od Feničanov pa do današnje Angleške bili so narodi trgovski ob enem odlični obrtniki in poljedelci, v kolikor je to zemlja dopuščala. Tudi v italijanskih mestih srednjega veka je ob vrleji trgovini cvela obrt, pa tudi poljstvo se je moglo ponašati z večjim napredkom, kakor v mnogih drugih krajih, v katerih ni bilo ne prave obrti, ne trgovine.

V zvezi s tem razvojem gospodarstva stoji delenje gospodarstva v naturalno ali prirodno, novčno in kreditno. V prirodnem gospodarstvu je priroda glavna in najvažnejša sila proizvodna, dobra in stvari se zamenjavajo neposredno, daje se stvar za stvar. Novec kovani je redek. Tako je bilo večinoma v srednjem veku. Gospodarstvo novčno predpostavlja, da teče kovani novc, in da je to urejeno z zakonom. Novec rabi, kedar se menjajo ali prodajajo stvari, kedar se izpolnjujejo pogodbe, plačuje tuje delo. Novec je sedaj navadna mera, s katerim se meri ali ocenja vrednost vsake stvari in vsakega dela.

Naposled je še kreditno gospodarstvo. To je ono stanje gospodarstva, kedar se mnoge zamene obavljajo na vero, zato se ne plača koj z gotovim novcem. Iz-

dajajo se različni kreditni papirji kot zamenik novcev, in s takimi papirji se morejo tudi plačanja obaviti, z njimi se more kupiti in prodati. V naših časih dobiva gospodarstvo zahodnih narodov, na pr. Angležev in Francozov, vse boljše značaj kreditni.

179.

## Stroji.

Mej stalnimi glavnici ali kapitali gre odlična važnost strojem. Stroji so umetelno sestavljeno orodje, katero vsled svojega mehanizma, ravna človekom, samostalno dela. Stroj se razlikuje od navadnega orodja, n. pr. kladiva, sekire, motike, svedra itd., ker orodje ne zamenjava človeškega dela, temveč samo pomaga in olajšava delo. Ono pomaga, da se osebna delavna moč usredotočuje in prenaša na stanoviti pravec dela. Z batom svojim na pr. kovač varuje roke svoje. Kedar udarja z batom svojim dosega večji uspeh, ali vsekako je treba roke, kakor tudi same klešče ne hodijo po razbeljeno železo v ogenj. Prav tako druga orodja. Drugače je pri stroju; on je sredstvo, da prirodne moči pod upravo človeško stanovita gibanja izvajajo. Človek je najpreje prisilil žival, da mu pomaga z močjo svojih mišic, pozneje je razpel jadra, napravil mlinška kolesa, da je vpregel silo vetra in padajoče vode. V parostroju in fotografskem aparatu vprega paro in svetlobo, da delate mesto njega. Stroj dela z močjo, katera daleč nadkriljuje moč množine ljudi, stroj dovršenejša dela, samostalno dela, človek ga samo ravna, goni ali ustavlja.

Poraba strojev donaša gospodarstvu znamenitih dobičkov. Stroj dela neprestano, dokler se ne pokazi; ne utruje se, niti ga je treba plačevati: popolnoma je v oblasti gospodarjeve. Stroj dela vedno jednako, giblje se vedno v istem pravcu, dela brzo, kakor človek ne more in nikdar ne bode mogel. Stroj ne kvari in ne uničuje materijala, štedi čas, delavno moč človeško in materijal, izdelava ogromne količine jednake, jednolične in izvrstne robe, kakoršna se z delom ljudskim ne bi mogla izvesti, ali pa bi trebalo za to vrlo mnogo časa in velikega truda. Ker delajo stroji brzo in mnogo, zato proizvajajo z manjšim stroškom ogromne količine blaga, zbog česar postaja ono cenejše. Imamo robe, katera se ne bi mogla brez strojev izdelavati; druga bi se dala, ali bi bila izredno draga.

Stroji imajo socijalno (društveno) in kulturno prosvetno, važnost. Oni prikrajšavajo delo ter je uravnavajo po močeh človeških. Čisto mehaniška dela, katera ubijajo duha, stroji prevzemajo človeku, in zato more svoje sile posvetiti drugim koristnim nalogam. Ker stroji proizvajajo mnogo in cene robe, zato jo tudi manj imoviti kupujejo, s čemur se naposled dosega prava svrha vsake proizvodnje. Vse je to pravi dobiček za društvo, čegar članovi morejo boljše in ugodnejše živeti.